

УДК 808.2:161.2

Яненко Л.П., Юрчук Л.В. старші викладачі

НУХТ, Київ

ПРОБЛЕМИ КОГНІТИВНОГО ДИСОНАНСУ У МІЖКУЛЬТУРНОМУ СПІЛКУВАННІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

Стаття присвячена проблемам когнітивного дисонансу у пошуку міжнародного порозуміння, можливим шляхам подолання цього психологічного гальма міжкультурного обміну та швидкого відпрацювання спільних дій. Наведені визначення та відповідні приклади когнітивного дисонансу.

Ключові слова: *когнітивний дисонанс у міжкультурному спілкуванні, першочергові когнітивні проблеми міжцивілізаційного порозуміння та шляхи їх вирішення.*

Сьогодні, в часи цілої низки глобальних криз та загрози останньої світової війни, будь-яке розумне спілкування існуючих цивілізацій стає дуже важливим фактором збереження людства на планеті Земля. Далі розглянемо одну з головних перешкод при спробах відновлення взаєморозуміння і примирення існуючих цивілізацій шляхом міжкультурного спілкування. Це явище когнітивного дисонансу у свідомості людей з різними культурами: мовами, релігіями, менталітетами, еталонами мистецтва, історіями розвитку тощо. Сповідування більш агресивною частиною людства принципу «розділяй і володарюй» у певні історичні періоди відповідало Закону Природи про оптимальну гетерогенність задля загальної надійності системи, але коли базові природні ресурси планети стали обмеженими і почалися розмови про можливість існування лише «золотого мільярду» населення, різко загострилися міжцивілізаційні проблеми і глобальні кризи. Також почалася явна агонія світової капіталістичної системи, подальше існування якої стало неможливе через обмеження природних ресурсів [1]. В результаті сьогодні маємо швидке і одночасне руйнування основних глобальних пірамід ринкового світу – фінансової та споживчої, що вимагає кардинальних змін у свідомості кожної

людини, але більшість людства знаходиться у стані депресії і не здатна на потрібні адекватні дії щодо утримання світового порядку. Однією з головних причин такої масової депресії людей є явище когнітивного дисонансу, з яким потрібно починати активну боротьбу заради виживання.

Спочатку розглянемо саме явище когнітивного дисонансу як природний або штучний засіб впливу на свідомість людини. Одним з результатів майже піввікового панування телебачення та Інтернету стало домінування образного типу мислення у більшості людей. Дійсно, передача даних як потоку образів у 40 тисяч раз більш інформативна, ніж закодована літерами у вигляді текстів. Це дозволяє людям зберігати дієздатність і логіку свого розуму в епоху світового інформаційного вибуху. Проте саме це почало значно частіше викликати явище когнітивного дисонансу, яке активно взяли на озброєння відомі маніпулятори свідомості. Сьогодні, коли інформаційні війни вже почали нищити країни і народи, ця проблема потребує значно більш детального вивчення.

Якщо Вам будуть доводити, що це фотографія реальності, то тут маємо типовий приклад провокування когнітивного дисонансу у Вашій свідомості. Так виникає внутрішній конфлікт, який відбувається через розбіжність між тим, що Ви побачили (сприйняли) і тим, які знання і який образ був у Вас про це раніше, тобто пам'ять вже сформованих образів не відповідає фотографії як реальності.

Як і більшість термінів психологічної науки, поняття «когнітивний дисонанс» звучить загадково, але приховує досить просте явище. Визначається воно двома словами: *cognitio* (довідатися, пізнати) і *dissonantia* (невідповідність, «врозріз», протиріччя), що в перекладі може означати «відчути невідповідність», «відчути дискомфорт». Існує дуже близька за змістом фраза — конфлікт усередині себе. Дійсно, люди накладають певні шаблони на події, що відбуваються з ними та навколо них, відповідно створюють для себе установки та моделі поведінки. Так їм зручно, але раптове зламування шаблону викликає стан, близький до шоку або ступору - той самий дисонанс (протиріччя, психологічний дискомфорт). Наприклад, у Вас буде явний зрив (розрив) шаблону, якщо побачите жебрака, якому п'ять хвилин назад подали милостиню, а він потім сів у своє розкішне авто. Або якщо побачите знайомого, відомого Вам як добра, тиха і ввічлива людина, а тут він грубо кричить на свою дитину. Априорі перебувати в стані дисонансу людині некомфортно й вона буде прагнути позбавитися від нього (підкоритися, або уникнути, не помітити, проігнорувати). При цьому людина буде виправдовувати перед собою свою ж «погану» поведінку, щоб знизити градус внутрішнього конфлікту та щоб із цим можна було жити. Також психологічний дискомфорт виникає, коли ми робимо для себе якийсь сумнівний вибір, що впливає на нашу подальшу долю. Вибравши одну із суперечливих установок, ми будемо прагнути створити умови для комфортного перебування в ній. Наприклад, зробивши несправедливий вчинок, ми згодом знайдемо для себе виправдання, але в момент вибору ми будемо відчувати когнітивний дисонанс, який постараємося якнайшвидше усунути. Маючи такий досвід «наступання на граблі», ми будемо надалі намагатися обходити стороною й не сприймати близько до серця такі ситуації, коли внутрішній конфлікт (психологічний дискомфорт) може трапитися. До того ж, ми просто звикаємо, що наше уявлення про що-небудь цілком собі може бути помилковим. Так можливо добитися втрати гідності цілим народом або країною, чим свідомо і за чималі гроші користуються так

звані агенти масового впливу. Так породжуються тривалі конфлікти цілих цивілізацій, що сьогодні стає дуже небезпечним.

Потрібно терміново шукати шляхи до прагнення, а потім повернення народу до стану психологічної рівноваги, який можливий тільки тоді, коли людей повертають до «зони певного комфорту», а образи про навколишній світ, які в нас закладені генетикою і вихованням, підтверджуються реальною «картинкою» з нашого довкілля. Інакше кажучи, передбачуване збігається з дійсним, а бажане — з можливим. Ми так влаштовані, що впевнено себе відчуваємо тільки тоді, коли навколо все логічно й зрозуміло. Якщо цього не відбувається, настає неусвідомлене відчуття дискомфорту, небезпеки й тривоги. Мозок починає працювати в посиленому режимі, обробляючи потік інформації. Мозкова активність направляє на те, щоб згладити цю біполярність і урівноважити ситуацію, повернути до комфортного стану (душевного консенсусу та консонансу). Добре, якщо ситуація, що заганяє у когнітивний дисонанс, не стосується Вас особисто. Побачили - почухали потилицю і пішли далі. Значно гірше, якщо в ситуацію дисонансу Вас загнали важливі життєві обставини. Зокрема, зіткнення соціального базису й надбудови, бажаного й дійсного, життєвих принципів і вимог зовнішнього середовища часом настільки суперечливі, що може загнати людину в глибоку депресію, яка сьогодні на планеті є другою з причин смерті населення після інфарктів та інсультів. Уперше людина усвідомлено зустрічається із цим у родині й школі. «Обманювати недобре», — говорять батьки, і заштовхують сумку під сидіння автобуса, щоб не платити за багаж. У дитини, батьківський авторитет для якої спочатку непорушний, починається приступ когнітивного дисонансу — це значить, що він не може зробити вибір і замикається в собі. Згодом батьки дивуються - чадо зовсім відбилося від рук, не поважає і глухе до виховних заходів впливу. А це саме і є наслідки дисонансу, що наклав відбиток на незміцнілу психіку дитини. Якщо доросла людина, що зіштовхнулася із суперечливою ситуацією, зниже плечима, покрутить пальцем у скроні, посміється або обуриться, але продовжить йти своїм шляхом, то в ніжному віці

невідповідність між знаним і побаченим може нанести відчутну психологічну травму. А оскільки двоїсті ситуації чекають людину протягом усього життя, то вибір доводиться робити регулярно. Наприклад, після закінчення школи дитина влаштована до медичного університету, щоб продовжити сімейну династію, хоча з дитинства мріяла стати археологом. Буде її щастям, якщо подорослішавши, вона змінить професію, щоб позбутися постійної психологічної напруги, пов'язаної з нелюбою роботою (позбудеться гештальту). Жінка, вихована на патріархальних цінностях, буде робити кар'єру, мучачись від почуття провини за те, що чоловікові й дітям не дістається її уваги. А це вже прямий шлях до депресії. Звичайно, це не найскладніші життєві ситуації, варіацій набагато більше, вони підстерігають людину на кожному кроці, тому якщо не вживати відповідних захисних дій, то зберегти здоров'я психіки стає практично неможливо. Добре, що наш мозок має ряд еволюційно відпрацьованих засобів відповідного захисту, у нього є певні методи, як впоратися з когнітивним дисонансом і способи уникнути його зовсім. Так, для зниження рівня психологічної напруги людина практично несвідомо використовує свої наступні психологічні можливості:

- відмовитися від пошуку рішення такої проблеми - іноді потрібно поступитися своїми переконаннями, бо пішовши за вимогами зовнішніх обставин, перестанеш поважати себе;

- переконати себе, що зовнішні обставини настільки сильні і від них так багато залежить, що простіше поступитися своїми принципами. При цьому можна взяти на озброєння методику позитивного мислення, яка дозволяє знайти позитивне навіть у безнадійній ситуації, і показати її в самому вигідному ракурсі;

- уникнути продовження вирішення проблеми, щоб не потрапити в психологічний капкан. При цьому можна зупиняти свою участь у подіях, якщо вони прийняли небажаний напрямок розвитку, а надалі навіть не допускати Вашого наближення до них;

- відсіяти некомфортні дані та образи - хитро налаштований мозок здатний відключити сприйняття тих фактів і явищ, які не є комфортними для Вас.

Важливо розуміти, що всі ці процеси протікають на рівні підсвідомості, тому іноді ми не можемо навіть собі пояснити причину свого вчинку. А ціль їх – тримати людину в зоні безпеки, не допускаючи, щоб вона потрапила у незручну ситуацію, яку важко навіть зрозуміти. Тут може спрацювати так званий ефект еластичної совісті, який усуває будь-які психологічні дисонанси. Зробивши вчинок, що суперечить своїм переконанням, людина звичайно намагається примиритися із совістю. Внутрішнє відчуття при конфлікті із совістю сприймається як досить неприємне, тому будь-який розсудливий індивідуум усіяко намагається уникати подібних слизьких ситуацій. На жаль, психіка сучасної людини настільки лабільна, що шляхом самовиправдань багато людей здатні примирити себе з найогиднішим станом речей. Тут з одного боку працює захисний механізм, який не дозволяє людині «з'їхати з катушок» в умовах важкого стресу, з іншого вступає в дію адаптаційний механізм, що допомагає пристосовуватися до будь-якої некомфортної життєвої ситуації. Але в деяких індивідів подібне прагнення до адаптації розвинене надмірно. У цьому випадку буде спостерігатися малопривабливе явище, яку в народі влучно прозвали «еластична совість». Людей з подібною характеристикою зустрічав кожен з нас – їх не так мало. Якщо із совістю постійно боротися або шукати їй виправдання, то вона притуплюється остаточно, і ніякий когнітивний дисонанс уже не допоможе її розбудити. Проте, для таких людей життя без «охорони власної совісті» стане не тільки більш простішим, але й значно більш самотнішим, бо навряд чи навколишні будуть бажати спілкуватися з людиною безсовісною і безпринципною.

У світовій культурі погляд на когнітивний дисонанс, а точніше на такий його різновид, як муки совісті, у цілому схожий. У той же час східна культура ставиться до них більш лояльно, ніж західна. Моральні принципи азійських країн пов'язані скоріше із правилами, прийнятими в суспільстві, і люди дотримуються їх, не дуже замислюючись. Християнська ж мораль диктується

зсередины - із серця людини. Православна традиція, зокрема, пояснює, що совість – це голос Ангела-Охоронця, який підказує людині, що добре, а що погано. Змусити замовчати його неможливо, тому й муки совісті людині буває дуже важко вгамувати. Нагадуємо, що в Природі все еволюційно збалансоване, тому когнітивний дисонанс – це далеко не завжди погано. Людський мозок до 25 років перестає розвиватися, тому що основну частину інформації про своє довкілля уже накопичив і обробив. Але його можна періодично провокувати до подальшого вдосконалювання, приводячи себе в стан когнітивного дисонансу. Для того, щоб розум не застряг на рівні 25-літнього молодика, рекомендується періодично штучно виводити себе із зони комфорту – міняти вид діяльності, місце проживання або роботи, освоювати щось нове. Це допомагає штучно стимулювати мозкову активність, підштовхуючи нашу сіру речовину до нового витка розвитку. Світ мінливий, і щоб почувати себе в ньому комфортно, потрібно постійно стимулювати себе до самовдосконалення. Невипадково термін *cognitio* у перекладі з латині означає «довідаюся». Всі ці тонкощі нашої свідомості вивчає нова галузь науки – когнітивна психологія, яку Леон Фестингер ввів в наукову сферу ще в середині 50-х років ХХ століття [3,4,5].

Нами досліджувалися проблеми когнітивного дисонансу у міжкультурному спілкуванні сучасних цивілізацій. Тут виявилось цілий ряд першочергових проблем, що потрібно подолати спільними зусиллями:

- когнітивний дисонанс у словниковому запасі мов різних народів, особливо англійської мови;
- релігійні протиріччя як джерело духовного неспокою населення різних цивілізацій;
- ідеологічні розбіжності;
- невідповідність менталітетів та звичаєвих традицій;
- різний рівень інформатизації населення як перешкода міжкультурному спілкуванню тощо.

Певний історичний період ці розбіжності свідомо підтримувалися більш агресивними народами задля захоплення природних ресурсів менш розвинутих

країн і цивілізацій. Потім у загальний обіг були введені грошові еквіваленти всіх товарів і більш агресивні народи почали шалену експлуатацію вже самого населення менш розвинених країн шляхом розміщення своїх підприємств і банків на їх територіях, а для себе будувати суспільства нестримного споживання і свободи бажань. Так почався період спотвореної і викривленої глобалізації, що вимагав підвищення освітнього та інтелектуального рівня всього населення планети до рівня здатності працювати на сучасних підприємствах. Була розповсюджена казка ООН про бажання світових транснаціональних корпорацій (ТНК) забезпечити «сталий розвиток» для всіх, проте базові природні ресурси планети почали закінчуватися і цю казку вони почали швидко забувати. Крім того, світові «хазяї грошей» через їх нестримну жадібність надрукували у декілька разів більше грошей, ніж є товарів на планеті, що сьогодні призвело до руйнування світової фінансової піраміди, а за нею і послаблення споживчого цунамі.

У таких умовах оперативне вирішення проблем когнітивного дисонансу, що суттєво стримує міжцивілізаційне порозуміння і вирішення глобальних конфліктів і криз, стає важливим світовим завданням. Реально виявилось, що дослідження і вирішення таких проблем досі мають статус «табу» для більшості суспільств планети. Людство має терміново подолати супротив старих деструктивних сил, що досі діють за принципом «розподіляй і володарюй». Сьогодні виживання стає реально спільним завданням для всіх, особливо наукових і культурних еліт свідомих народів і цивілізацій.

Зокрема, когнітивний дисонанс у словниковому запасі мов різних народів, особливо англійської мови, потребує спільних зусиль фахівців когнітивної лінгвістики щодо очищення нерозумних значенневих та смислових нашарувань для багатьох слів та виразів. Сучасні комп'ютерні засоби дозволяють значно спростити і прискорити таку роботу, але це вимагає певного національного і міжнародного порозуміння з боку основних носіїв мови. Тут національна гідність має тільки посилюватися, якщо рідна мова отримає більш високу когнітивну якість.

Старі проблеми когнітивного дисонансу через релігійні протиріччя, що віками періодично стають джерелом духовного неспокою населення різних цивілізацій, також потребують значних зусиль багатьох релігійних лідерів та просто фанатів віри, які смертельно ненавидять іновірців. Починаючи з легендарного Далай-Лами, що активно наполягав на зближенні різних релігій, процес міжрелігійного порозуміння значно прискорився, поки він був живий. Але навіть у центрі Європи в Україні сьогодні маємо значні міжконфесійні конфлікти, не кажучи про вікову ворожнечу шиїтів та сунітів у ісламському світі. Такі проблеми потребують дуже обережного відношення і покрокового вирішення, але подальше використання цього виду когнітивного дисонансу у брудних інформаційних війнах стає просто неприпустимим.

Сьогодні ідеологічні розбіжності різних народів, які стають причиною масового когнітивного дисонансу їх населення, вже значно послабшали. Більшість людей стали більш толерантними до ідеологічних протистоянь їх еліт, зменшилась кількість випадків політичних переслідувань і обмеження прав людини через ідеологічні переконання. Проте ще маємо багато прикладів штучного збурення суспільства за допомогою цих старих прийомів і засобів впливу, особливо серед молоді. Періодично виникають всілякі фанатично націоналістичні, практично фашистські осередки, з якими суспільству доводиться боротися. Явище когнітивного дисонансу на ідеологічному ґрунті, яке виникає навіть всередині однієї родини, вимагає розумного психологічного втручання замість грубого залякування або глухого відчуження близьких людей. Тому тут процеси глобалізації відіграють дійсно позитивну роль і таке їх використання потрібно продовжувати надалі.

Подолання спалахів когнітивного дисонансу через невідповідність менталітетів та звичаєвих традицій цілих народів або регіонів також потребує значних зусиль свідомої частини суспільства, перш за все лідерів культури, науки і релігії. Систематизована і спільна робота якісних інформаційних засобів, перш за все радіо, телебачення, розумних месенджерів Інтернету, кожного письменника, художника, режисера тощо дозволяють зменшувати ці

психологічні розбіжності, стирати гострі кути непорозумінь між культурними основами менталітету різних народів, бо моральні, точніше істинно біосферні корені ментальності у всіх людей фактично єдині, що дозволяє поступово вирішити і цю досить складну міжнародну проблему.

Також через різний рівень інформатизації населення маємо багато джерел когнітивного дисонансу, що стають суттєвою перешкодою міжкультурному спілкуванню та порозумінню наявних цивілізацій. На жаль, інформаційний вибух останніх десятиліть не викликав відповідного росту мудрості населення планети. Швидка комп'ютеризація споживачів на замовлення різноманітних ТНК не супроводжується відповідним покращенням систем управління, окрім військової та торгівельної галузей. Соціальні проблеми, охорона здоров'я, наука і освіта ще не отримали адекватного алгоритмічного і технологічного вирішення та технічного посилення. Навпаки маємо певний супротив проти активної діджиталізації навіть у найрозвиненіших країнах. Відверта монополізація інформаційної галузі, зокрема власниками Інтернет є всього декілька громадян США, хазяями фінансової піраміди також є декілька приватних осіб, основні соціальні мережі також контролюються ними, що робить населення планети надто залежними, взагалі держави явно почали втрачати свій суверенітет. В результаті знову почалося світове цунамі гонки озброєнь, нова хвиля голоду та пандемій.

Легко бачити, що наша планета вимагає нових Ноосферних технологій глобального управління, нових самовідновних виробничих технологій, жорсткої оптимізації використання залишків природних ресурсів з одночасним перезавантаження особистої, соціальної та планетарної свідомості кожної людини [2]. Щоб вижити, людство повинно терміново посилити свої когнітивні можливості, ліквідувати безглузді дисонанси, самим оптимізувати своє життя, поки це примусово не зробив штучний інтелект. Всіляко підтримуючи планетарне біорізноманіття, саме людство має терміново згуртуватися перед сучасними викликами своєї еволюції. Зайва гетерогенність свідомості людей не дає відпрацювати не тільки довгоочікувану світову інтегральну науку та її

оптимізаційні технології, але й не дозволяє подолати міжцивілізаційні перешкоди та досягти потрібну оперативність заходів проти чергових глобальних криз. Зрозуміло, що дана стаття дозволяє лише доторкнутися до наведених тут загальнопланетарних проблем, вирішення яких потребує величезних спільних зусиль багатьох чесних науковців світу. Тут наведені тільки деякі проблеми розбудови Ноосфери планети Земля як єдино можливого шляху виживання людства. Лише швидке досягнення потрібної когнітивної чистоти і збалансованості свідомості всього населення планети дозволить значно посилити міжнародне порозуміння та уникнути інших жахливих сценаріїв для нашого майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Какічев С.В., Ліщитович Л.І. Новий світовий лад – електронна цивілізація /С.В.Какічев, Л.І.Ліщитович / - Київ: КВІЦ, 2017. – 200 с.
2. Ліщитович Л.І. Ноосфера : наукове видання / Л.І.Ліщитович. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 308 с.
3. Яненко Л.П. Про мову ноосферних комунікацій. Таврійські філологічні наукові читання: Матеріали конф., - К.: ТНУ ім. В.І.Вернадського, 2018. – С.193.
4. Яненко Л.П. Завдання і можливості інтегральної освіти у подоланні комунікативних бар'єрів в умовах інформаційного вибуху. Сучасні освітянські технології мовного, філософського та психологічного розвитку у комунікативній діяльності особистості. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ. Харків : ФОП Панов, 2019. С.151-152.
5. Яненко Л.П. Лінгвістичні проблеми когнітивного дисонансу: колективна монографія «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми,

перспективи», т. 3, / Л.П.Яненко / - Конін-Ужгород-Київ-Херсон: Посвіт, 2020, С.367–376.

Яненко Л.П., Юрчук Л.В. старшие преподаватели

НУПТ, Киев

ПРОБЛЕМЫ КОГНИТИВНОГО ДИССОНАНСА В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ОБЩЕНИИ СОВРЕМЕННЫХ ЦИВИЛИЗАЦИЙ

Статья посвящена проблемам когнитивного диссонанса при поиске международного согласия, возможным путям преодоления этого психологического тормоза межкультурного обмена и быстрой отработке общих решений. Приведены определения и соответствующие примеры когнитивного диссонанса.

Ключевые слова: когнитивный диссонанс в межкультурном общении, первоочередные когнитивные проблемы межкультурного согласия и пути их решения.

Yanenko L. P., Yurchuk L. V. Senior Lecturers

NUFT, Kyiv

PROBLEMS OF COGNITIVE DISSONANCE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION OF MODERN CIVILIZATIONS

The article focuses on the problems of cognitive dissonance when seeking an international understanding of the possible ways to overcome this psychological brakes of intercultural exchange and the rapid development of joint action. The definitions and relevant examples of cognitive dissonance are given.

Keywords: cognitive dissonance in intercultural communication, priority cognitive problems of intercultural understanding and ways of their solution.